

Nr 113



Ampt Epe

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

1135 - 318

13-6-9

Ampt Epe

Nr 113 – december 1995

REDAKTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen,
telefoon 0578-571304

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE' HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 22,50 per jaar

Bestuur:

Voorzitter:	W. Terwel Apeldoornseweg 41 – 8172 EH Vaassen Telefoon 0578-571455
Sekretaresse:	Th. te Riele-ter Laak Dorpsstraat 12 – 8171 BP Vaassen Telefoon 0578-571304
Penningmeester:	W. van Putten Hoofdstraat 80 – 8162 AL Epe Telefoon 0578-613579
Leden:	M. Endendijk J. C. Kreffer

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 0166-2023

De dochter van de Kolonel ¹⁾

Maria Antonia Schutter

haar dochter en haar naamgenoten

Meestal hoort onze achternaam tot het oudste erfstuk dat wij bezitten. Maar ook voornamen, vooral manlijke, kunnen heel lang in één en dezelfde familie gangbaar blijven. Dat ook vrouwelijke voornamen er aardig van blijken te kunnen willen wij hieronder laten zien.

Maria Antonia Zwerus.

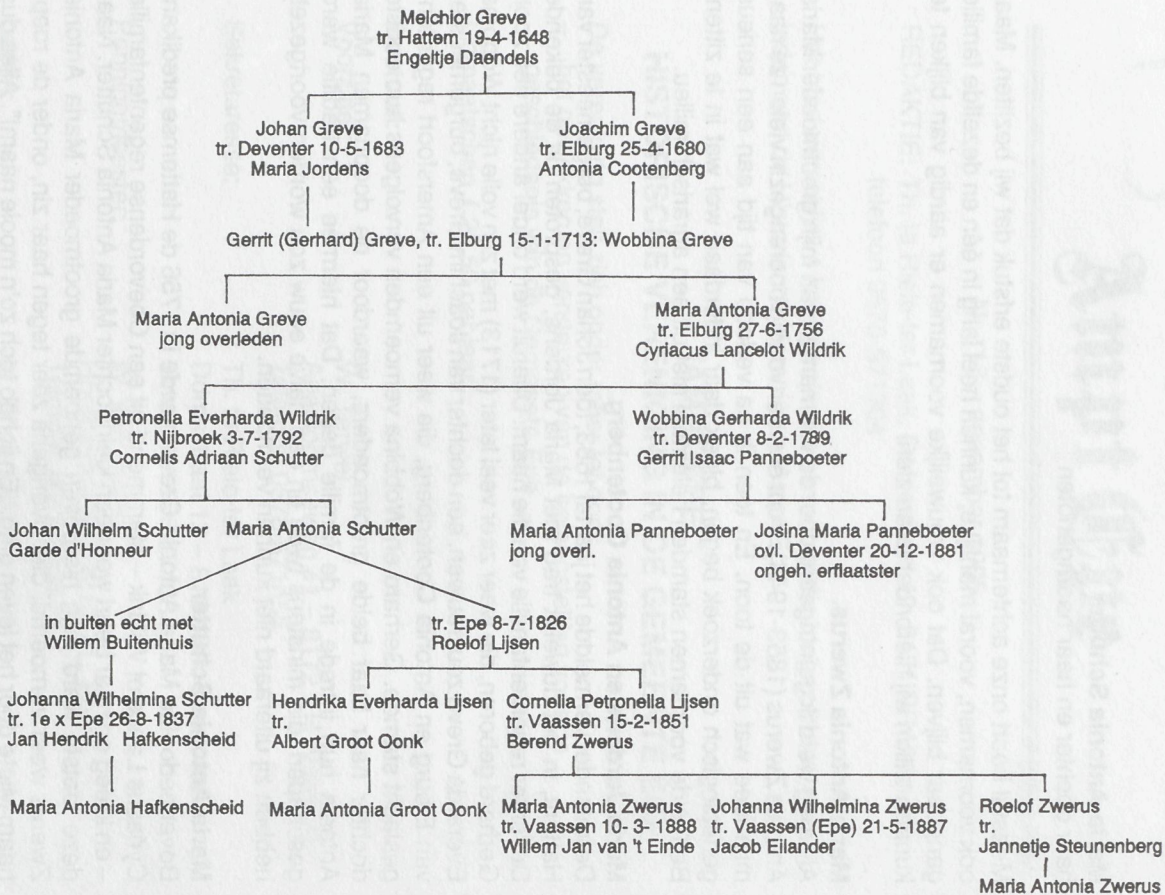
Al vroeg werd ik geïntregeerd door de voornamen van mijn grootmoeder Maria Antonia Zwerus (1853-1944). Voor een eenvoudig boerengezin vielen ze naar mijn idee wat uit de toon. En toen ik na verloop van tijd aan een serieus genealogisch onderzoek begon, bleek daar inderdaad wel wat in te zitten. Bedoelde voornamen stamden helemaal niet uit een agrarisch milieu.

Maria Jordens en Antonia Cootenberg.

De kalender vermeldde het jaartal 1683, toen Johan Greve, burgemeester van Hattem, in het huwelijk trad met Maria Jordens, gesproten uit de bekende Deventer regentenfamilie van die naam. Daaruit werd onder andere een zoon Gerhard geboren, die weer zeer veel later (1713) met zijn volle nicht Wobbina Everarda Greve zou trouwen, een dochter van Joachim Greve, burgemeester van Elburg en Antonia Cootenberg, die weer uit een Amersfoort regentengeslacht stamde. Gerhard en Wobbina vernoemden vervolgens hun oudste dochter naar haar beide grootmoeders, waardoor de doopnamen Maria Antonia hun intrede in de familie deden. Dat hiermee een traditie werd geschapen, die minstens twee en een halve eeuw zou worden voortgezet, hebben zij uiteraard niet kunnen vermoeden.

Maria Antonia Schutter.

Bovenbedoelde Maria Antonia Greve huwde in 1756 de Hattemse predikant Cyriacus Lancelot Wildrik – stammend uit een Coevordense regentenfamilie – en kreeg op haar beurt weer een kleindochter Maria Antonia Schutter. Naar deze laatste werd mijn hierboven genoemde grootmoeder Maria Antonia Zwerus weer vernoemd, die, overigens zeer tegen haar zin, onder de roepnaam Miete door het leven ging. „En ik heb toch zo'n mooie naam!“. Alles dus in het emmertje, er wordt getrouwd, er worden kinderen geboren die weer naar hun grootmoeders vernoemd worden, geen vuiltje aan de lucht. Maria Antonia Schutter trouwde wel wat laat, namelijk 33 jaar oud, maar dat kwam wel meer voor in die kringen, wanneer er toevallig geen passende kandidaat aanwezig was. Want je trouwde natuurlijk wel in je stand, dat was een vaststaand gegeven.



„Acte van Eerbied”.

Toen kwam het moment, dat mijn genealogische rust ruw werd verstoord door een groot kenner van de geschiedenis van Epe en Vaassen, de heer W. Terwel (u allen wel bekend), een 10e graads familielid, die wees op een zogenaamde „acte van Eerbied”, aanwezig in het notarieel bestand van notaris Tulleken te Epe. ²⁾ Wat dat precies in kon houden, was mij op dat moment volkomen duister, maar het feit dat het Maria Antonia Schutter betrof, wekte meteen in hoge mate mijn nieuwsgierigheid op. Deze akte – gedateerd 21 januari 1818 – bleek een verzoek te behelzen van Maria Antonia aan haar ouders Cornelis Adriaan Schutter en Petronella Everharda Wildrik om toestemming tot het aangaan van een huwelijk met zekere Willem Buitenhuis, boerenknecht op „de Vlekkert”, een boerderijtje vlakbij haar eigen ouderlijk huis „het Hul” gelegen, aan de overkant van de weg. De notaris vervoegt zich ten hunnen huize, vergezeld van twee erkend betrouwbare getuigen, de timmerman Jacob van Essen en de koopman Jacobus van der Vaart, om alles officieel vast te leggen. Uit deze door mr. G. Tulleken persoonlijk aangeboden akte van eerbied blijkt, dat Maria Antonia op die bewuste datum, bij Willem Buitenhuis op de Vlekkert verblijf houdt en dus blijkbaar van huis is weggelopen of mogelijk de toegang tot het ouderlijk huis is ontzegd. De juiste toedracht blijft onduidelijk, maar het antwoord waarmee de notaris en zijn getuigen terugkeren laat niets aan duidelijkheid te wensen over: „dat zij geen toestemming geven en dit voor hun een zeer grievende smart is”. ³⁾

De kolonel en de dominee’s dochter.

Het toendertijd alles beheersende standsverschil zal hier in de allereerste plaats debet aan geweest zijn. Om dit te verduidelijken laat ik nu even een klein overzicht van de toenmalige familieverhoudingen volgen. Vader Cornelis Adriaan Schutter en zijn broers Carel Antonius en Adolphe Auguste, waren alle drie officier in de rang van luitenant-kolonel, hun broer Jean Henri majoor en een andere broer kapitein. Generaties lang had de familie Schutter geen ander beroep uitgeoefend dan predikant of officier in het Staatse leger. Ook hun huwelijken waren daarmee steeds in overeenstemming geweest. Zo was Carel Antonius getrouwd met een baronesse van Westerholt tot Hackfort en Jean Henri met zekere Anna Sophia de Valcke, een luitenant-kolonels dochter uit een aanzienlijk Gronings geslacht. ⁴⁾ Moeder Petronella Everharda Wildrik, een Hattemse predikants dochter, stamde uit een Coevordense familie van zeer gegoede notabelen. En gezien deze achtergronden voelden zij zich blijkbaar weinig geroepen om de schoonouders te worden van een boerenknecht aan de overkant. Hoe moest je daar nou mee aankomen bij je familie op verjaardagen en zo! Om kort te gaan: de toestemming werd resoluut geweigerd, zij tekenden niets, en verder viel er uit heel deze „acte van eerbied” geen enkele conclusie te trekken.

eerdedig doen verstaan hem van hunne
land te willen. Dezen niet betrekkelijkheid ter
dit haer voorgeselde handelyt, t welk by Requirante
voornemen of aan te gaen, en haer te stamming tot dit haer
lyf te geven waerop gemelde onder van Requirante hadde
geantwoord dat by geen bettere myn geven en dit voor
hem en ten querende huart of

Maer welk allef oede of berieend, en na voorlezing op bethen
my beende geteyde onder van Requirante dat by niet
verhoert te bekenen, doende Notarij en zekering getekend
ten dage en plaette voorscheven, welke minnute, na dat
daer van een authentica afskrift, doende Notarij en gelde
geest aan gemelde onder van Requirante waf afgegeven
in het betel of gebleve van gemelde Notarij
getekend doer my mede gae getekend

J. Vano. Esq. J. Van Don Dracot

ijfmaent
14/10 25
1/22
3/20

Gezekerde Notarij

Van Don Dracot

Van Don Dracot

Van Don Dracot

Van Don Dracot

Van Don Dracot

Huwelijk.

Een onderzoek naar een eventueel later gesloten huwelijk tussen W. Buitenhuis en M. A. Schutter leverde niets op. Wel dat zij, nadat haar ouders allebei in 1824 waren overleden, in het jaar 1826 in het huwelijk trad met zekere Roelof Lijsen, zoon van de vermaarde Hendrik Jan Lijsen, „Opziener der Koninklijke Paleizen” en graver van het kanaal van Apeldoorn naar Hattem. Alsof er niets gebeurd was, treffen wij dit echtpaar in het vervolg gewoon aan, woonachtig in haar ouderlijk huis „Het Hul”, een soort herenboerderij met ongeveer 30 HA bijbehorend land, voornamelijk gelegen rond het Hul, op de Vlekkert (de zo geheten buurschap) en in 't Goor. ⁵). In zijn latere levensjaren had vader Schutter tweemaal gedeelten uit het geheel verkocht (1818), maar er was blijkbaar nog voldoende overgebleven om de pas gehuwde Roelof Lijsen sedertdien als „landeigenaar” aan te duiden. ⁶). Er worden uit dit huwelijk drie dochters geboren, die hun moeder Maria Antonia niet meer groot zou zien worden, daar zij op de jeugdige leeftijd van 38 jaren stierf, in huis no 261, genaamd „Het Hul” haar eigen ouderlijk huis. Haar man Roelof Lijsen hertrouwde zekere Elisabeth Vermeer en het leven ging meedogenloos verder. Het dossier Maria Antonia Schutter leek hiermee definitief gesloten.

Maria Antonia Zwerus en haar gelijknamige nicht.

Dus ging ik weer volijverig verder met haar kleindochter, dochter van Berend Zwerus en Cornelia Petronella Lijsen (Roelofdr.), die oudergewoonte ook weer met de bekende voornamen Maria Antonia werd begiftigd. Deze M. A. Zwerus kreeg slechts één kind, een zoon, die op zijn beurt ook maar weer één kind kreeg, ook weer een zoon en wel schrijver dezes, waaruit dan de interesse mijnerzijds voor heel deze affaire is verklaard. In deze Zwerus-tak zou de voornaam Maria Antonia - bij gebrek aan vrouwelijke nakomelingen - zo dus volledig zijn uitgestorven, ware het niet dat haar broer Roelof Zwerus en zijn vrouw Jannetje Steunenbergh, bij de geboorte van hun tiende en laatste kind nog op de valreep de gelegenheid te baat hadden genomen om deze dochter (geboren Apeldoorn 29-12-1915) alsnog naar haar hierboven genoemde tante M. A. Zwerus te vernoemen, zodat ook zij onder de naam Maria Antonia het toneel dezer wereld mocht betreden.

Maria Antonia Groot Oonk.

Ook had een zuster van Cornelia Petronella Lijsen, met name Hendrika Everharda Lijsen (ook een Roelofdr. dus), gehuwd met zekere Albert Groot Oonk haar dochter onder de naam Maria Antonia bij de burgerlijke stand laten inschrijven.

Johanna Wilhelmina Schutter.

Het was ruim twintig jaar na dit eerste onderzoek, dat mijn al eerder genoemde relatie, de heer W. Terwel, opnieuw mijn genealogische gemoedsrust kwam

13
G.C.F.

Heden den *Eenen Twintigst January* achttienhonderd achttien
des voordemiddags om *Negen* uren compareerden voor ons Schout van de Gemeente Epe, Kwartier Arnhem, Provincie Gelderland, geadfisteerd met het mede ondergeteekende tot deze akte geadfumeerde Lid der Gemeenteraad, Ambtenaren van de Burgerlijke Staat *Willelm. Buitendius Lagones*

wonende te *Epe*
oud *Willelm. Buitendius* jaren, dewelke ons verzocht heeft op te maken akte van
Geboorte van een kind van de *Wouwelyfsekte*, waarvan *Maria Anthonia Schutter* *ingedruud*
oud: *Amientwintig* jaren op den *Twintigst January* *dezes jaars*
S. morgens acht uren verlost is, en aan het welke *ky* verklaarde de voor-
naam te geven van *Wihanna Wilhelmina*, *in naam van* *Waarvan verlen* *Buitendius*
Waarvan wij deze akte hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van *Gerrit Eylander* *kerkmeester*
Timmerman oud *vef en keertig* jaren en *Hermanus van den*
Timmerman oud *twee en keertig* jaren, getuigen, wonende in deze
Gemeente, welke door ons na voorlezing is geteekend *benoemens* *comparanten*
getuigens

W Buitendius G. Eylander H. W. van den
W. van den
W. van den
W. van den

verstoren en wel met de vraag of mij het bestaan bekend was van een zekere Johanna Wilhelmina Schutter. In een schrijven van de burgemeester van Epe uit 1848 had hij haar naam aangetroffen, met daarbij de vermelding, dat zij „altijd in deze gemeente gewoond heeft”. 7). Ken je die? Nee dus! Maar zowel de voornamen als de achternaam deden bij mij meteen een sterk vermoeden rijzen, dat wij hierbij met een tot nog toe onbekend familielid te maken moesten hebben van een mij overigens welbekende familie. Nieuwe onrust schreeuwde dus om verder onderzoek.

De vermiste Garde 'd Honneur.

Tot hertoe heb ik er in dit artikel nog geen gewag van gemaakt, dat de ouders van de avontuurlijke Maria Antonia Schutter nog een tweede kind hadden gehad en wel een zoon, met name Johan Wilhelm Schutter. Geboren in 1794, kwam hij in aanmerking om te worden ingedeeld bij het door Napoleon in 1813 opgerichte corps Gardes d'Honneur en als zodanig was hij genoodzaakt te velde te trekken om helaas nooit weer terug te keren. De annalen vermelden alleen van hem, dat hij in januari 1814 bij Lobenheim vermist werd. Daarna stilt! Tenslotte werd hij in 1844, bij vonnis van de rechtbank te Arnhem, alsnog overleden verklaard. Al met al dus een zeer trieste zaak voor deze ouders en trouwens ook voor zijn enige zuster. Begrijpelijk dus, dat ik bij het horen van de naam Johanna Wilhelmina Schutter meteen de oren spitste, aangezien ik een sterke overkomst meende vast te stellen met de naam van haar overleden broer en snel verdere naspeuringen wilde gaan doen in deze kwestie.

Een buitenechtelijk kind.

Ondertussen werd ook mijn meergemelde informant steeds nieuwsgieriger en ging ijverig mee op zoek en wel heel slim in het boek met de geboorteakten van Epe, wat vrijwel onmiddellijk tot resultaat leidde. Op 20 januari 1818 precies één dag voor de mislukte bedevaart van notaris Tulleken en zijn eerzame getuigen naar het Hul, was Maria Antonia zojuist bevallen van een kennelijk welgeschapen dochter. De hele kwestie was dus veel ernstiger en dringender geweest dan op het eerste gezicht uit die zogenaamde „acte van eerbied” viel op te maken. Er was grote haast bij, de baby was er al! Uit die akte van de notaris weten wij nu ook, dat de bevalling op „het erve De Vlekkert” moet hebben plaatsgevonden, wat uit de geboorteakte niet valt op te maken. Pas vijf maanden later vindt te Epe de doopbediening aan de kleine plaats, wat voor die tijd een ongebruikelijke lange periode is. Ongetwijfeld zullen zich hierbij dus de nodige moeilijkheden hebben voorgedaan. Merkwaardig is ook het feit, dat van een doopgetuige – een zekere Elisabeth van de Vlekkert (!) – nadrukkelijk wordt vermeld, dat zij „onbesproken lidmaat” is. Willem Buitenhuis deed overigens zelf ten gemeentehuize de geboorteangifte en erkende daarbij volmondig de vader van de boreling te zijn. Hij stond er dus wel voor.

De naamgeving.

Opvallend is verder de kwestie van de naamgeving. Niet naar de weigerachtige moeder Cornelia of vader Cornelis Adriaan vernoemt zij haar dochter, maar zij kiest voor de namen van haar sedert vier jaar vermiste broer Johan Wilhelm. En zo verschijnt dan onze Johanna Wilhelmina Schutter ten tonele. Of zij dit uit piëteit tegenover haar enige broer heeft gedaan of als verzoenend gebaar naar haar ouders, zullen wij vermoedelijk nooit zeker weten.

Nooit geëcht.

Hoewel Willem Buitenhuis het kind dus volledig als het zijne had erkend, kon hij desondanks, door de weigerachtige houding van haar ouders ten opzichte van een huwelijk met hem, het kind niet echt. Ook toen Maria Antonia vijf jaar later in het huwelijk trad met onze voorvader Roelof Lijsen, is dat ook weer niet gebeurd, terwijl dat toendertijd toch wel vaker plaatsvond in dergelijke gevallen. Wel vinden wij in de toenmalige huwelijkse voorwaarden de volgende merkwaardige regeling:

„Ik maak aan Johanna Wilhelmina Schutter, natuurlijke dochter van mijne echtgenote Maria Antonia Schutter, een kindsdeel mijner nalatenschap of wel dat genoemde Johanna Wilhelmina Schutter even zooveel uit mijn na te laten goederen zal erven en genieten, als de kinderen welke uit dit mijn tegenwoordig huwelijk zullen geboren worden, zullen erven en genieten”. Waarna in de marge nog de navolgende beperkende bepaling is toegevoegd: „doch in geval ik zonder kind of kinderen na te laten uit dit mijn tegenwoordig huwelijk kwame te overlijden, zal deze mijne dispositie geheel komen te vervallen en door meergenoemde Johanna Wilhelmina Schutter niets uit mijne nalatenschap worden georven”. En de achtjarige Johanna Wilhelmina speelde buiten onbekommerd verder, zich van geen kwaad bewust. Maar wettig geëcht was zij weer niet en dat zou voor haar nageslacht nog wel voor spijtige consequenties zorgen in de toekomst. Verder zal er voor haar niet zoveel veranderd zijn, ze bleef gewoon op het Hul wonen, alleen kwam Roelof Lijsen er nu bij in. Die had zich overigens een vrij omvangrijk bezit verworven, zodat hij in officiële stukken verder als „landeigenaar” wordt betiteld. Een vrouw met een verleden als Maria Antonia kon in die dagen alleen nog maar „goed wegkomen” om wille van het haar aanklevend bezit. Dat is precies wat hier gepasseerd is en meer ook niet, want het ongeëchte kind bleef toch wel een beetje de dupe van de hele situatie.

Willem Buitenhuis.

Wanneer precies Maria Antonia zich met haar kind weer metterwoon in de ouderlijke woning heeft gevestigd – vóór of na het overlijden van haar ouders – onttrekt zich voorlopig nog aan onze waarneming. Maar ook die situatie kan niet zonder complicaties zijn geweest. Immers, schuin aan de overkant op de Vlekkert, woonde nog altijd de echte vader van haar dochter, Willem Buiten-

huis. Bijzonder pijnlijk moet de toestand pas helemaal geworden zijn op het moment dat Willem Buitenhuis, – het afwachten kennelijk moe – in 1822 in het huwelijk trad met de 12 jaar jongere Petertje van de Vlekkert en uit deze verbintenis nog eens vijf kinderen geboren werden, allemaal dus halfbroers en halfzusters van de kleine Johanna Wilhelmina. Al dat grut moet toch gewoon op de wederzijdse erven met elkaar hebben gespeeld en rondgedold. Helaas heeft vader Willem Buitenhuis zijn onwettige dochter en zijn overige wettige kinderen niet al te lang mogen zien opgroeien, aangezien hij in 1837 – slechts 48 jaren oud – dit aardse leven al moest verlaten. Volgens de overlijdensakte woonde hij toen „op het Hul no 269b” waarmee in dit geval vermoedelijk wel het buurtje „het Hul” zal zijn bedoeld. Al mijmerend over heel deze gecompliceerde familiesituatie vroeg ik mij af, of de bijna 19 jarige Johanna Wilhelmina nog op de begrafenis van haar natuurlijke vader aanwezig zou zijn geweest of niet. Maar ook daar kom je nooit meer achter, omdat er te weinig bekend is over de alledaagse gang van zaken in zo'n buurtje.

Johanna Wilhelmina's eerste huwelijk.

De eerst volgende keer dat wij haar weer tegenkomen, is bij haar eerste huwelijk in 1837 te Epe met een zekere Jan Hendrik Hafkenscheid, een 15 jaar oudere man. In 1803 te Amsterdam geboren als zoon van Gerrit Hafkenscheid en Maria Trieper, wordt hij hier aangeduid als substituut-ontvanger. Van de Nationale Militie was hij wegens lichaamsgebrek vrijgesteld en na verloop van tijd wordt hij vermeld als zijnde „buiten beroep”. Erg opwekkend klinkt het allemaal niet en dit huwelijk heeft danook maar vier jaar geduurd, daar hij in 1841 overleed, pas 38 jaar oud. Uit deze verbintenis is slechts één kind bekend, geboren te Epe op 22 februari 1840, dat prompt met de bekende doopnamen Maria Antonia werd getooid.

Haar tweede huwelijk.

Twee jaar na het overlijden van haar eerste man hertrouwde Johanna Wilhelmina met een zekere Frans Witteveen, geboortig uit Apeldoorn, van beroep boerenknecht en één jaar jonger dan zij zelf was. Hieruit worden nog eens zes kinderen geboren, waarvan de jongste de doopnamen Cornelia Petronella mee kreeg, dus duidelijk vernoemd naar haar halfzuster Cornelia Petronella Lijsen, gehuwd met Berend Zwerus. Johanna Wilhelmina's verdere levensloop blijft voorlopig nog wat in het duister gehuld, aangezien er in het bevolkingsregister bij dit gezin staat aangetekend: „ambtshalve geroyeerd, als niet bekend in de gemeente”. (namelijk Epe). De ambtenaar nam het blijkbaar wel wat makkelijk, want zover was zij nu ook weer niet geëmigreerd, daar haar overlijden op 14 oktober 1876 toch gewoon te Apeldoorn werd geregistreerd. Uit de al eerder genoemde uitgaande brief van de burgemeester van Epe (7) vernemen wij verder nog het volgende omtrent haar leven: „De vrouw, heeft destijds in zeer arme omstandigheden verkeerd, zodat zij wel eens brood-

Rekening en Verantwoording

van gedane

ONTVANGSTEN en UITGAVEN,

in de nalatenschap van wijlen Mevrouw

Josina Maria Paaneboeter,

**gewoond hebbende en overleden te Deventer, den
20sten December 1881,**

door den Executeur

J. VERMEER GZ.

te Deventer.



gebrek had". Een beschrijving die er niet om liegt. Blijkbaar werd zij ergens van beschuldigd (onbekend van wat) maar de burgemeester nam het voor haar op en schrijft dan verder nog: „doch nimmer heb ik iets van oneerlijkheid van haar vernomen, zodat het mij zeer verwonderen zoude, dat zij zich aan de haar ten laste gelegde misdaad zoude hebben schuldig gemaakt". Nog vals beschuldigd ook. De ellende in dit tragische leven kon blijkbaar niet op.

De erfenis van Juffrouw Panneboeter.

Het feit dat Johanna Wilhelmina niet werd geëcht bij het huwelijk van haar moeder Maria Antonia Schutter met Roelof Lijsen, blijkt ook voor haar kinderen nog belangrijke consequenties te hebben gehad. Toen haar achternicht Josina Maria Panneboeter op 20 december 1881 te Deventer kwam te overlijden, liet zij haar – door notaris Mr. Hendrik Houck opgestelde – testament na, met een daarbij behorend vermogen van f 246.000,—. Voor die tijd een enorm bedrag. Volgens de familieoverlevering had zij in haar voorlaatste testament haar 5e graads nicht Cornelia Petronella Lijsen nog van deze erfenis uitgesloten, om zo haar ongenoegen te kennen te geven over de mesalliance, die deze – ondanks de tegenstand van nicht Panneboeter – met de blijkbaar niet zo zeer in de smaak gevallen landbouwer Berend Zwerus was aangegaan. Naar deze traditie – bij monde van mijn grootmoeder Maria Antonia Zwerus, zelf geboren in 1853 – werd nicht Panneboeter in haar laatste uren gekweld door een prangend geweten, dat zij alsnog ijlings de notaris bij zich liet ontbieden, om nader advies te vragen omtrent de ontervingen, die in het testament waren opgenomen. Notaris, doe ik daar wel goed aan? Op dat moment moet het gebeurd zijn, dat de notaris die gedenkwaardige woorden heeft uitgesproken, die nog tot op de dag van vandaag toe naklinken onder de nakomelingen van haar erfgenamen en die luiden: „Mejuffrouw, wie zalig wil sterven, geve zijn goed aan de rechte erven!". Met een zucht van verlichting stemde zij er vervolgens mee in om te doen, wat zij natuurlijk al lang van plan was geweest, maar waar zij door haar koppigheid gehinderd nog steeds niet toe had kunnen komen, namelijk om alle testamentaire uitsluitingen alsnog te laten vervallen. ⁹⁾ En zo verschaftte de notaris haar het zo lang gezochte argument en zichzelf tegelijk ook een flink deel van de erfenis. Want prompt werd hem opgedragen om: „voor de eene helft de wettige kinderen van de beide zusters haars vaders bij hoofden en bij vooroverlijden hunne wettige descendentes bij plaatsvervulling in het oneindige en voor de andere helft de wettige kinderen uit het huwelijk eener zuster harer moeder met Colonel Schutter bij hoofden en bij vooroverlijden hunne wettige descendentes bij plaatsvervulling tot in het oneindige" uit te zoeken en vast te stellen. U begrijpt dat deze opdracht nogal wat zoek en schrijfwerk meebracht. Dit alles resulteerde uiteindelijk in een soort schematisch genealogisch overzicht, dat gedrukt en wel nog ongeveer een meter lang werd. De kosten voor onderzoek

DEVENTER,

P. Maand 1883.

Het passeren der acte van scheiding der nalatenschap van wijlen Mej. J. M. PANNEBOETER, zal plaats hebben den *5den April* 1883. des voormiddags 11 uur, in de *Foyer van den Schouwburg*, aan het Groote Kerkhof te DEVENTER.

In den boedel komt UEd. *1/6* part toe.

Onmiddellijk na de onderteekening der acte zal ik UEd. eene kwitantie voor het U toekomende zenden, waarop, na behoorlijke onderteekening, de gelden kunnen worden ontvangen ten Kantore van den Executeur, den Heer J. VERMEER Gz., Kassier te DEVENTER.

H. HOUCK,

Notaris.

Cornelia Petronella Rijken

en opstelling werden uiteraard uit de erfenis gefourneerd. In totaal werden tachtig erfgenamen aangewezen.¹⁰⁾ Er kon die dag een extra borrel af voor de notaris.

De Wettige descendenten.

Maar waren dit nu al „de rechte erven”, die lange lijst met tachtig erfgenamen? De steeds herhaalde aanduiding van „hunne wettige descendenten” had mij moeten waarschuwen, dat er meer aan de hand zou kunnen zijn. In ieder geval schijnt de stelregel „wie zalig wil sterven geve zijn goed aan de rechte erven” in die tijd toch niet zover gereikt te hebben dat ook buitenechtelijke kinderen daarvan mochten profiteren. Dus viel Johanna Wilhelmina Schutter en haar nageslacht „bij plaatsvervulling in het oneindige” volledig buiten de prijzen. In bedoelde boedelscheiding wordt zij dan ook met geen enkel woord genoemd. Het was de legitieme status die haar ontbrak. Wel daarentegen „De wettige kinderen of afstammelingen eener zuster van de moeder der erflaatster, genaamd Petronella Everharda Wildrik, uit haar huwelijk met den Colonel Schutter, zijnd de kinderen en kleinkinderen uit het huwelijk van hare dochter Maria Antonia Schutter met Roelof Lijsen”. Die kregen ieder zo’n slordige f 41.000,-. Een wel wettige achternaam Schutter was voor dit alles niet voldoende. Dus hadden haar kinderen het nakijken tot in het oneindige. Zelf was zij al zeven jaar tevoren overleden.

De gezusters Schutter-Lijsen.

Berend Zwerus, de zozeer verguisde echtgenoot van Cornelia Petronella Lijsen, kocht spoorlags van deze erfenis de hele boerderij „De Geelmolen” te Vaassen, met bijbehorende grond en al. Dat was dus lang niet mis. Cornelia Petronella zelf – in de wandeling Pietemeu genoemd – heeft daar nog maar zo’n anderhalf jaar van mogen profiteren. Zij overleed al op bijna 56-jarige leeftijd. De minder gewenste Berend heeft er daartegen nog 26 jaar lang plezier van gehad. Zo gaat dat vaak in het leven. Gezien het feit dat Cornelia Petronella haar tweede dochter (geboren 2 november 1854) naar haar halfzuster Johanna Wilhelmina vernoemde, moet de onderlinge verhouding tussen deze twee toch wel goed zijn geweest. Op haar beurt voelde zus Johanna Wilhelmina zich klaarblijkelijk verplicht wat terug te doen en gaf haar jongste dochter (geboren Epe 27 maart 1860) uit haar tweede huwelijk de namen Cornelia Petronella. Zo erkende en waardeerde men elkaar over en weer. Voor het overige valt hier het doek over dit trieste leven van een „onecht” kind, dat keihard heeft moeten boeten voor de onbezonnenheid van haar moeder.

W. J. A. van 't Einde

Hilversum, zomer 1995.

Noten.

- 1 Zie mijn artikel „Luitenant-Kolonel Cornelis Adriaan Schutter” in Ampt Epe nr 111, juli 1995, p. 10 e.v.
- 2 G.A Epe, Protocollen notaris Mr. G. Tulleken, 1818 nr 158.
- 3 Zie mijn artikel „Huwelijksherrie op 't Hul” in Ampt Epe nr 26, april 1972, p. 2 e.v.
- 4 Zie „De Nederlandsche Leeuw”, jaargang. 1909, kol. 172 e.v.
- 5 G.A. Epe, „Register van alle landerijen in eigendom” namelijk. onder Epe, opgemeten 1809.
- 6 Zie onder andere overlijdensakte Maria Antonia Schutter dd. 15-08-1832.
- 7 G.A. Epe, „Register uitgaande brieven der gemeente Epe” dd. 15 april 1848.
- 8 G.A. Epe, Protocollen notaris G. W. van der Feltz. nr 69 van het Repertorium, dd. 13 juli 1826.
- 9 Zie ook mijn artikel „Hoe Berend-oom aan de Geelmolen kwam” in Ampt Epe, nr 88, sept. 1989, p. 18 e.v.
- 10 „Acte van scheiding of verdeeling van de nalatenschap van Wijlen Mejufvrouw Josina Maria Panneboeter” voor notaris Mr. Hendrik Houck te Deventer (nr 3684). „Gedaan en verleden in De Foijer van de Schouwburg te Deventer” dd. 5 april 1883. Het geheel met bijbehorende „Rekening en Verantwoording” en schematisch overzicht van alle erfgenamen. (Eigen familie-archief).

Geluksvogel Willem Bervoets

In de zomer van 1836 krijgt koning Willem I een koperen penning aangeboden. De gulle geveer blijkt Willem Bervoets uit Vaassen te zijn. Dit gebaar heeft nogal indruk op de koning gemaakt want de districtscommissaris van Gelderland doet per brief van 24 september navraag bij de burgemeester van Epe over de persoon Willem Bervoets. Op 8 oktober deelt de burgemeester het volgende mee: „...„dat de persoon van W. Bervoets zedert weinige jaren in de Gemeente woont, als zijnde afkomstig uit de Zuidelijke Provincies, hij is daglooner van beroep, ongehuwd, inwonende bij zijn broeder P. Bervoets die is jager van den Heer van Kannenburg, hij bezit volstrekt geen geldelijk vermogen en op zijn gedrag is voor zover mij bewust niets aan te merken”...

Op 30 november 1836 komt reactie uit Arnhem. De gouverneur meldt het volgende: „Ik heb de eer U.E.G. te berigten, dat ofschoon de koperen penning door W. Bervoets uit Vaassen aan Z.M. aangeboden, is bevonden te zijn eene welbekende Zweedsche munt van geringe waarde, het Zijne Majesteit behaagd heeft, bij besluit van 14 dezer maand no. 43, aan den aanbieder te verleenen eene gratificatie van vijf en twintig gulden. Ik verzoek U.E.G. om onder mededeeling van het vorenstaande, het bedrag der gratificatie, hetwelk tot dat einde hiernevens gaat, aan W. Bervoets te doen behandigen, zulks tegen onderteekening door hem van eene kwitantie op zegel, volgens bijgevoegd model, zullende ik die kwitantie vervolgens van U.E.G. te gemoet zien...

Willem heeft met zijn penning dus goed zaken gedaan.

Als dagloner moest hij in die tijd voor het gratificatiebedrag meer dan vier weken werken.

W. Terwel.

Bron: Brievenboek en ingekomen stukken gemeente-archief 1836.

*Ontvangen bij mij onteer-
teekenden, vanwege het Departement van Binnenslandsche Zaken, de somme van vijfen twintig gulden, welke mij als gratificatie is toegeleijf bij 8 Konings besluit van 14 Novem-
ber 1836 n^o 43.*

*Uitgegeven 12 Decbr 1836.
gijt Willem Bervoets*

Ontginning van heide en veen op Tongeren

In het voorgaande artikel over „de ontginning van woeste gronden in de 19e eeuw” (Ampt Epe nummer 112), noem ik enkele namen van ontginners, die algemeen in de literatuur voorkomen. Daarbij ben ik voorbij gegaan aan dominee Heldring en zijn werk in Hoenderloo. Door zijn initiatieven heeft vooral Christiaan Pieter van Eeghen daar een belangrijke rol bij de ontginning gespeeld. Over zo'n toegewijd landeigenaar en zijn ontginningen gaat het tweede gedeelte van dit artikel.

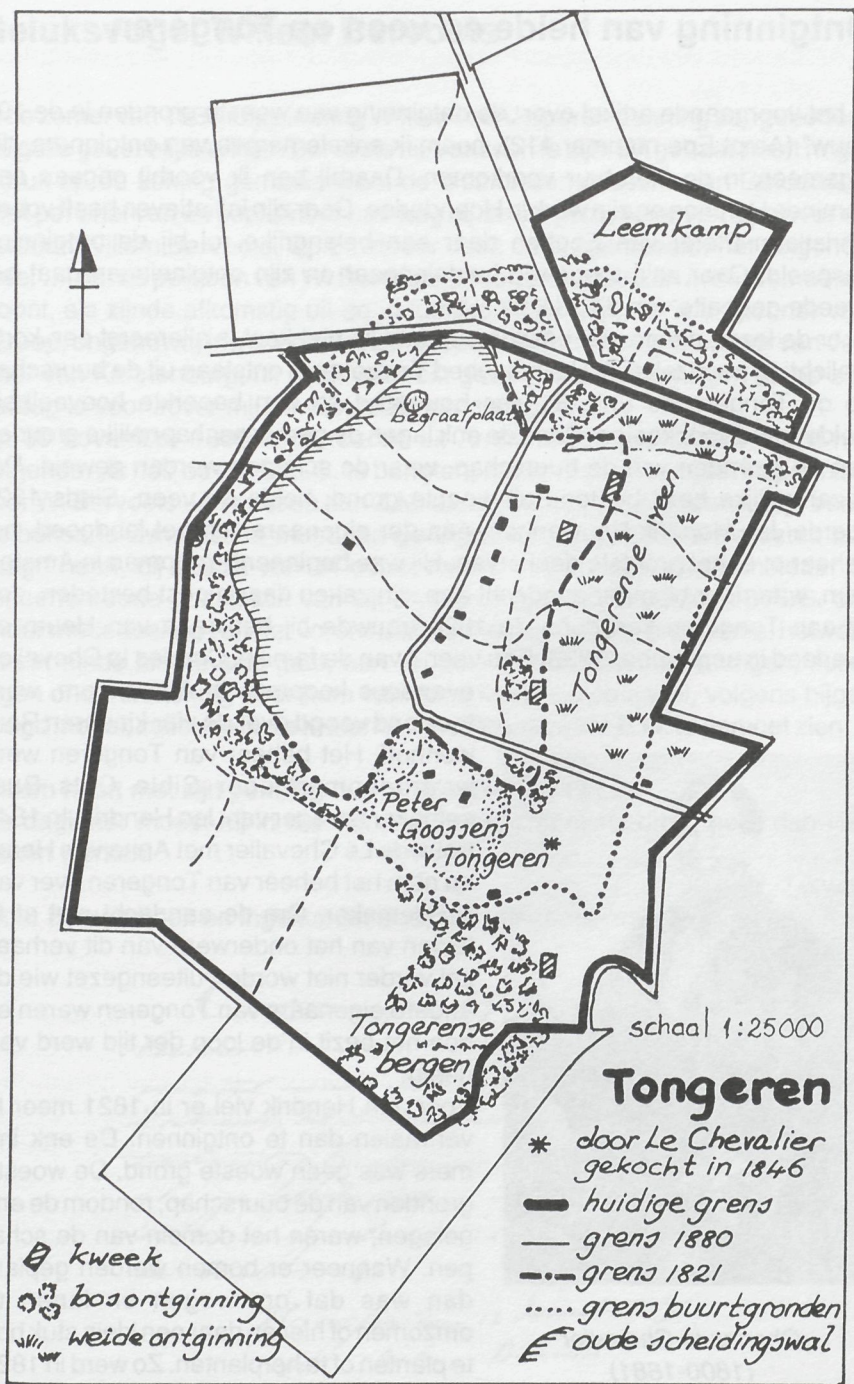
Voor de lezer, die de hier beschreven familie niet kent is allereerst een korte toelichting noodzakelijk. Het landgoed Tongeren is ontstaan uit de buurschap op de Tongerense Enk. Er was bouwland en een beperkte hoeveelheid weidegrond voor koeien. Rond de enk lagen de gemeenschappelijke gronden van de geërfden van de buurschap, waar de schapen werden geweid. Dat gezamenlijke bezit bestond uit woeste grond: heide en veen. Sinds 1821 voerde Jan Hendrik Rauwenhoff, één der eigenaars van het landgoed, het beheer over het grootste deel ervan. Hij was beginnend koopman in Amsterdam, waardoor hij meer aandacht aan zijn zaken daar moest besteden, dan hij aan Tongeren kon doen. In 1825 trouwde hij het Anna van Heurn en overleed in september 1833. Een vriend van de familie, Charles le Chevalier,



Charles le Chevalier
(1800-1881)

eveneens koopman in Amsterdam, werd toeziend voogd over de vier kinderen Rauwenhoff. Het beheer van Tongeren werd waargenomen door Sible Cats Bussemaker, zwager van Jan Hendrik. In 1845 trouwde Le Chevalier met Anna van Heurn en nam het beheer van Tongeren over van Bussemaker. Om de aandacht niet af te leiden van het onderwerp van dit verhaal, zal verder niet worden uiteengezet wie de andere eigenaars van Tongeren waren en hoe het bezit in de loop der tijd werd verdeeld.

Voor Jan Hendrik viel er in 1821 meer te verfraaien dan te ontginnen. De enk immers was geen woeste grond. De woeste gronden van de buurschap, rondom de enk gelegen, waren het domein van de schapen. Wanneer er bomen werden geplant dan was dat om wegen en lanen te omzomen of hier en daar een klein stuk bos te planten of te herplanten. Zo werd in 1823



op zes percelen van totaal 1,2 Ha dennenzaad gezaaid bij het Soerelse hek, de grens van Tongeren aan de huidige Korrenbergweg. Jan Hendrik had door zijn opzichter Jan Jacobs van Tongeren enkele kwekerijen laten inrichten, waarvan die op het „Smousche kerkhof” het meest in gebruik was. In 1830 leverde deze kwekerij 7.275 eikenstekjes, die werden geplant in de achterste Peterskamp „op den grond van het uitgerooide dennenboschje”. Op den duur zien wij dat van die aanplanten hout werd verkocht op de jaarlijkse houtveiling. Enkele van deze activiteiten zullen hem mogelijk in het begin van zijn beheersperiode zijn ingegeven door Nicolaas Wilhem Ardesch. Op 13 maart 1821 schreef Jan Hendrik in zijn administratieboek: „Met Ardesch wandelende is op het volgende als algemene verbeteringen onzen aandacht gevallen...”. Neef Ardesch, zoals Jan Hendrik hem noemde, was jurist. Zijn moeder, Jacomina Johanna, was een zuster van Cornelia Maria, de grootmoeder van Jan Hendrik. Veel is er niet van hem bekend, maar uit de beschikbare gegevens blijkt dat hij de nodige kennis bezat van plantkunde en landschapsinrichting. Hij stuurde regelmatig zaden naar Tongeren. In 1830 was dat een partij Amerikaanse boomzaden:

- | | |
|-------------------|--------------------------------|
| Pinus Canadensis | – Kanadesche dennenboom |
| Acer rubrum | – Rode Eschdoorn |
| Acer Saccharum | – Suiker Eschdoorn |
| Juglans formosa | – Schone walnotenboom |
| Betula populifera | – Populierbladerige berkenboom |

en nog acht anderen, waaronder de gewone tulpenboom en de Westindische plataan.

„Jan Jacob heeft dezelve dadelijk op het Smouschen kerkhof gezaaid”. Tot slot moet nog genoemd worden een stukje heidegrond bij de Oude Elburgerallee, dat in het voorjaar van 1833 met dennenzaad moest worden bezaaid. „De grond daartoe niet om te maken maar enkel met groepen te doorsnijden en het zand daaruit over het zaad te brengen”. Wij zien deze methode later regelmatig toegepast, ook als aanleg van een kweek, van waaruit de stekken werden geplant.

Rauwenhoff beschikte niet over voldoende financiën om grote projecten uit te voeren. Toch was hij er zich van bewust dat hij meer aandacht aan Tongeren zou moeten schenken en een visie voor de toekomst ontwikkelen. Hij vroeg daarom aan Ardesch eens te willen opschrijven wat er alzo veranderd en verbeterd zou moeten worden. Ardesch voltooide op 14 maart 1833 zijn „Vlugtige gedachten over het maken van veranderingen in de buurt Tongeren op de Veluwe”. Hij gaf aan hoe Tongeren een hellend vlak was, het hoogst gelegen aan de westzijde en aflopend naar het oosten. In het hooggelegen deel zou water moeten worden vastgehouden door er bomen te planten. In het lage gedeelte, het Tongerense veen, zou water moeten worden afgevoerd. Voor het laatste zou het Tongerense veen van het Eper veen moeten worden gescheiden en moesten sloten worden gegraven.

Een half jaar nadat hij het rapport had ontvangen overleed Jan Hendrik Rauwenhoff. Van het volgen van de adviezen van Ardesch zou op korte termijn niet veel terecht komen, behalve de voorstellen met betrekking tot het Tongerense veen. Daartoe had Jan Hendrik zelf de aanzet gegeven. In juli verrichtte de landmeter P. van der Kemp uit Delft metingen en waterpassingen aan de hand waarvan hij het veen in kaart bracht en voorstellen deed ter afscheiding en afwatering. Aansluitend werd het Tongerense veen, dat tot de buurtschapsgronden behoorde, onder de geërfden verdeeld. Allen stemden in met het voorstel de afscheiding van het veen te „provoceren”. Onenigheden in het veengebied tussen Epe, Wissel en Tongeren zullen hier niet worden beschreven; daaraan zou een apart artikel moeten worden gewijd.

In september werd het werk, dat in 17 percelen uiteenviel, aanbesteed. Er werden sloten gegraven en wallen opgeworpen, die met elzen en berken werden bepoot. In het voorjaar van 1834 was het werk voltooid. De kosten bedroegen f 668,18⁵, inclusief twee kerkespraken ¹⁾ en jenever. Er zou nu beter weiland kunnen worden gemaakt, waartoe de pachters zouden worden aangespoord.

Al maanden voor zijn huwelijk met Anna van Heun had Charles le Chevalier zich bezig gehouden met Tongerense zaken. Hij kon voortbouwen op de administratie en diverse instructies van zijn voorgangers, al zou hij de zaken op zijn eigen manier aanpakken. In het volgende deel van dit verhaal zullen wij hoofdzakelijk stilstaan bij de ontginning.

In Ampt Epe 112 lazen wij dat in 1843 door het Domeinbestuur aan een aantal gemeenten, waaronder Epe, heide- en zandgronden werden verkocht. Het gemeentebestuur kon de grond zelf ontginnen of verkopen. Het laatst zien wij gebeuren in april 1847, wanneer Le Chevalier 244 Ha heide koopt, grotendeels gelegen ten zuiden van Tongeren en deels in het noorden, aan beide zijden van de weg naar Elburg. Omdat zich nu nog een restant van de buurtgronden bevond tussen de kern van Tongeren en de jongste aankoop, werd dit in augustus 1848 verdeeld. In de jaren die volgden werd het heidegebied, gelegen tussen de weg naar Epe en de Elburgerweg, stap voor stap ontgonnen.

In de winter van 1852 werd begonnen met een wal van de Koekenberg naar de Elburgerweg en vervolgens langs de Elburgerweg tot de buitenwal. De laatste was een eerder opgeworpen noordelijke wal, die nu werd verhoogd. Als sluitstuk werd een oostelijke wal opgezet, waarmee de Leemkamp omwald was. Op de oostelijke- en zuidelijke wal werden berken geplant, terwijl in de zuidelijke wal een hek werd gemaakt. Een stuk van zestien schepel ²⁾ werd in acht percelen van 200 roe ²⁾ verdeeld. Bij aanbesteding werd dat terrein twee steken diep omgespit en gelijk gemaakt. Als NB stond bij de opdracht: „De grond moet zooveel mogelijk waterpas worden gemaakt en de verschillende aardsoorten die er in voorkomen moeten goed dooreen gewerkt worden”.

Binnen de nieuwe wallen werd een schaaapsschot gebouwd waar omheen weer „eene kapitale sloot en wal” werden gezet.

Deze nieuwe Leemkamp ontleende zijn naam aan de Leemkuil, die in 1804 al leem had geleverd voor de bouw van het Huis Tongeren. De Leemkuil, gelegen binnen de wallen van de Leemkamp, werd nu aangesproken voor grondverbetering. Van augustus 1853 tot maart 1854 werd door de bosarbeiders Van Putten, Mentink, Wijnbergen en Koetsier drie en een halve schepel land omgelegd op 5 palm³) diepte. Het land werd beleemd, waarvoor 146 1/2 kub. ellen (m³) leem werd afgegraven. De totale uitgaven bedroegen f 111,96. In een volgend artikel over landverbetering wordt verder ingegaan op het „belemen”.

In de wal aan de noordzijde werd ook een hek geplaatst. In de winter van 1855 werd van het hek in de zuidwal naar dat in de noordwal een allée aangelegd, bepoot met eiken en beuken: „telkens een Eik tegenover eene beuk”. In de winter van 1856 werd zes bunder⁴) land met dennenzaad bezaaid: „uit evenwijdig te trekken groepen aard overwerpen”. Het zaad was afkomstig van Bruno Tideman in Apeldoorn. De volgende winter werd vijf bunder met dennen bezaaid. De nieuw bezaaide stukken werden door een wal omgeven tegen de schapen. Eind 1858 werd ten oosten van de nieuwe allée vijf bunder afgeplagd en gelijk gemaakt. Het volgende jaar werden er 50.000-60.000 tweejarige dennetjes gepoot, 4 voet uit elkaar. Ook hierom werd een wal gelegd, die later met berken werd beplant.

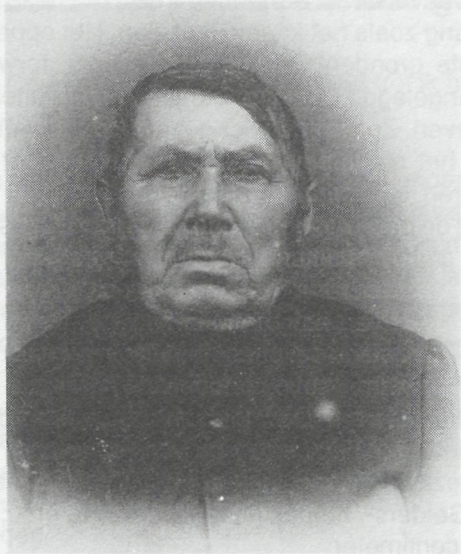
Dit lijkt een goed moment om even stil te staan bij de wallen. Er wordt wel eens gevraagd waartoe de wallen dienden, die men in het Tongerense bos (maar vrijwel niet in de Leemkamp) aantreft. Het antwoord valt uit het voorgaande af te leiden. Een wal (en sloot) werd gezet om de begrenzing van zijn bezit aan te geven en om het vee te „keren”. De grote „sloot” aan de buitenzijde, van waaruit de wal werd opgezet, maakt beklimmen van die kant moeilijk. Men zou zich dan nog kunnen afvragen waarom er niet eenvoudig een hek werd geplaatst. Daarop gaf bosbaas De Zoete in 1856 al het antwoord: „UEd zal U wel herinneren dat U belast heeft om de Riggels (houden afzetting met dunne dennenpalen) in de weide op de Rietberg tegen het eigendom van de heer Victor aan te herstellen. Die Riggels zijn alle vergaan. Nu had ik gedacht om daar in plaats maar een sloot en wal te zetten. Dit zou ongeveer f 5,- kosten daarentegen als wij Riggels op waarde rekenen en arbeidsloon en spijkers in aanmerking nemen komt dat wel op f 30,- en dan komt er nog bij dat de Wal niet zoo ligt gestolen zal worden als Riggels”. De man die de wal zette verdiende 50 cent per dag.

Al in 1853 werd er bij de Anna's Hoeve een weide met ijzerdraad afgezet, dat tevoren was uitgegloeid om kinken te voorkomen. Nadat het op de palen was gespannen werd het draad gemenied en geschilderd. In april 1865 had De Zoete gegalvaniseerd ijzerdraad in Deventer gekocht, waarmee kleine stukken land werden afgerasterd. De wal had echter nog niet afgedaan omdat hij goedkoper was.

In 1863 werd in de Leemkamp een boerderij gebouwd. De lengte was 67 voet, breedte 41 voet en er moest rekening worden gehouden met „een afgezonderde kamer voor een Arbeider”. Ten oosten, westen en noorden van het huis moesten op aanwijzing beuken, larix, berken en heesters worden gezet. Eind 1863 betrok Jan Bouwman de nieuwe boerderij. De vaste arbeider Stegeman werd de huurder van de kamer. Tien jaar nadat de wal rond de Leemkamp was opgeworpen treffen wij in het ontgonnen gebied een boerderij, een schaapschot, 4 Ha bouwland, 20 Ha bos en een allee van 300 meter lengte omzoomd met beuken en eiken. Niet spectaculair, maar zeer doordacht tot stand gekomen.

In andere delen van Tongeren was op het gebied van ontginning ook vooruitgang geboekt. De Noordkamp, gelegen tegenover de Leemkamp aan de zuidkant van de weg naar Epe, was geleidelijk van heidegrond in bouw- en grasland veranderd. In 1863 was in het gebied van de Tongerense bergen 21 Ha met dennen bepoot en bezaaid. Als bijzonderheid vermeldde de bosbaas hoe hij had waargenomen dat drie man kans zagen op één dag 3.500 dennetjes te poten. In de volgende jaren werden er nog enkele hectaren aan toegevoegd. Nu en dan moest een deel opnieuw worden beplant, omdat de bomen niet wilden groeien. Dit laatste was in 1875 nog steeds een probleem, zoals blijkt uit een brief van de bosbaas van 26 maart 1875: „De grond aan de Tongersche bergen is geregelt met een Bank bezet zoo hard dat de wortelen van de Dennen die er op stonden er op zijn kromgegroeid. Hoe mooier de Dennen daar groeijen hoe dieper dat de bank in de grond zit”. Na een zomer spitten en graven waren ze nog niet van het probleem af: „Maar verder op de Bergen is het op sommige plaatsen tog zo hard zoodat daar meer op toe moet betaald worden. Er zijn daar 22 Arbeiders bezig en daar komen er nog eenige bij”. Een paar dagen voor Kerstmis was het werk klaar en in het voorjaar werden nieuwe dennen geplant. Er werd niet alleen met de hand gespit. Al vanaf 1850 werd een „ondergronds ploeg” gebruikt. Hiermee werd het zware werk gedaan om de bodem los te maken, waarna in veel gevallen alsnog werd gespit.

Vanaf 1856 had Le Chevalier een aansporing tot het aanmaken van weide uit veen of bouwland uit weide, opgenomen in de pachtbrieven. Niet alle boeren waren even enthousiast om er aan mee te doen, maar toch werd tot 1862 op deze manier zo'n tien Ha grond in het veen ontgonnen. Daarna gebeurde er acht jaar niets, waarschijnlijk omdat was gebleken dat de veengrond om een intensievere behandeling vroeg. In de lijst van werkzaamheden voor de winter 1870-'71 kwam de volgende opdracht voor: „Achter in de weide van T. van Emst (die de latere Willemshoeve bewoonde) eenige grond waar 't meeste veen op zit, voor turf maken aanwenden, om 't gemaakte te zijner tijd publiek te verkopen”. Van 15 april tot 17 juni 1871 werd het werk uitgevoerd. J. Pannekoek en L. van Noorel hielden zich er mee bezig. Voor het turf maken kregen ze 75 cent per dag, voor de werkzaamheden „er omheen” zoals grond



Lubbert van Noorel
(1825-1922)

gelijk maken, kregen ze 60 cent. Al heel spoedig werden er twee man toegevoegd, T. Pannekoek en D. van Putten.

Lubbert van Norel uit Gortel is de man van de laatste afbeelding in dit verhaal. Hij pachtte in 1868 de kamer op de Anna's Hoeve met vijf schepel land voor *f* 25,- per jaar en woonde daar met zijn vrouw Jannetje Hofman en vijf kinderen. Als één van de vaste arbeiders was hij ook belast met het onderhoud van bomen, waaraan hij de bijnaam Boomkrupertien te danken had; hij kon goed in bomen klimmen. Jannes Pannekoek, met wie hij in het veen werkte, was met zijn zuster Johanna getrouwd.

Bij het turf maken ging men als volgt te werk. Als eerste werd de bovenlaag, bestaande uit biezen en mos, afgeplagd. De plaggen werden op hopen gezet, gedroogd en aanvankelijk verbrand om als asbemesting te dienen. Later mengde men de plaggen met koemest. Daarvan was niet altijd voldoende aanwezig en wij lezen dan ook in 1875, dat er 25 m³ koemest uit Kampen moest komen. Vervolgens werd de turf gestoken, waarna het gebied werd omgespit, gelijkgemaakt en bemest. Tenslotte werd er gras of klaver gezaaid. Er werden het eerste jaar 169.000 turven verkocht à *f* 1,75 per 1.000. In 1879 waren dat er 434.000, die werden verkocht voor *f* 2,- nat en *f* 2,25 droog. De ontginning van het veen was op deze manier ruimschoots kostendekkend. Toch bedroeg het voordelig saldo zelden meer dan *f* 400,-.

Toen Charles le Chevalier op 30 januari 1881 overleed had het landgoed Tongeren de omvang zoals het kaartje laat zien. Het oppervlak bedroeg 725 Ha. Van de woeste gronden was 100 Ha bebost, terwijl 30 Ha gras- of bouwland was aangelegd. Op het kaartje zijn uitsluitend die ontgonnen gebieden aangegeven. Zoals al eerder gezegd, indrukwekkend wat omvang betreft hoeft men het niet te vinden. De aandacht voor elk project en de betrokkenheid waren echter groot. Diezelfde aandacht en betrokkenheid komen wij tegen bij de proeven met mest en nieuwe gewassen, waarover een volgend artikel zal gaan.

J. C. Kreffer.

Noten:

1. Kerkespraak - bekendmaking van wereldlijke zaken, die de koster na de kerkdienst op het kerkplein voorlas.
2. Een schepel gezaais = 100 vierkante roeden = afhankelijk van soort, Rhijnlands- of Gelders-, respectievelijk 0,142 Ha en 0,145 Ha.
3. Een palm = 10 centimeter.
4. Een bunder = een hectare.

Geraadpleegde bronnen:

1. Aantekeningen van de heer E. Pannekoek te Epe.
2. Ir. H. K. Roessingh, Gelderse landmaten in de 17e en 18e eeuw, Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden vol. 83 (1969).
3. Rijksarchief in Gelderland te Arnhem, Archieven van het landgoed Tongeren.
4. R. Wartena, Tongeren de geschiedenis van een Veluwe buurschap, de Walburg Pers, Zutphen 1992.

Een eendenjacht met verstrekkende gevolgen

In de Apeldoornse Courant van 11 augustus 1866 trof ik het volgende artikel aan:...

Eenige liefhebbers van eenden schieten maken halt onder hunne arbeid, ten einde in de open lucht te ontbijten. Op bescheiden afstand staat een elfjarige knaap in zeer schamele kleeding, dat tafereel aan te zien. Het allergunstige gelaat van den knaap trekt de aandacht, zoodat een der jagers hem wenkt te naderen en hem een boterham aanbiedt. Het volgende gesprek begon:

„Daar jongen! wil je een boterham?”

„Dankjemeneer!”

„Waarom niet?”

„Ik mag niet bedelen meneer”.

„Wie heeft je dat geleerd?”

„Men voader, meneer”.

„Waar woont je vader?”

„Doar gints!” en de knaap wijst op een zeer armoedige hut, op de uitgestrekte heide in de nabijheid van Vaassen.

„Wat doet je vader?”

„Boerenarbeider, meneer!”

„En wat moet jij worden?”

„Als God bieft, soldaot meneer, min voader is 't ook ewest”.

„Wil ik dan een soldaot van je maken?”

„Alsjeblieft, meneer!”

„Goed: ik zal om je denken”.

Hierbij bleef dit gesprek, en de knaap met zijnen gunstigen open blik gaat zijns weegs. Den volgenden voor middag wordt de knaap onverwacht gehaald op het paleis het Loo, en herkent nu dien meneer wiens boterham hij gister had afgewezen, Den Koning. Vóór het kind van zijne verbazing was bekomen, stond het reeds van top tot teen in voegzame nieuwe plunje, om geleid te worden, ter inschrijving als kweekeling, op de welbekende gratis-particuliere Koninklijke school, voor burgergemeentekinderen van aanleg en uit waardige burgerouders gesproten. Op die school zal de knaap worden opgeleid om zich te bekwamen, tot latere plaatsing bij het instructiebataillon te Kampen. De wensch van den armoedigen knaap, die niet bedelen mogt, zal alzoo op koninklijke wijze vervuld worden, verre boven zijne kinderlijke soldaten-illusien.

Dit was den koning echter niet genoeg. Ook de eerbeseffenden vader, den oud-soldaot der voormalige 10de afdeeling infanterie, Elskamp geheeten, werd voor de lessen aan zijnen zoon een onverwachte belooning voorbereid.

In weinige uren was dat behoeftige gezin (man, vrouw en zes kinderen) behoorlijk ingespannen en van alles voorzien, terwijl de oude krijger der 10de afdeeling (men herinnert zich die uit de dagen van 1830) eene aanstelling kreeg als vaste werkman op 's Konings particulier domein; – en reeds wordt met ijver op den Koninklijke wenk gebouwd aan de vrije woning voor dat gezin, volgens het tegenwoordige systeem voor die klasse, overkomstig het model, daartoe reeds vroeger aangewezen door eene commissie uit het Instituut van Ingenieurs...

Naspeuringen in het bevolkingsregister van Epe leverde de volgende familie op: Reinder Elskamp, dagloner, geboren 4 november 1816, en zijn vrouw Maria Hulseboom, geboren 6 november 1822, met een zestal kinderen.

De familie is wegens vertrek naar Apeldoorn uitgeboekt op 11 september 1866. In Apeldoorn wordt het gezin als ingekomen uit Vaassen genoteerd op 14 september 1866 met als woonadres „agter het park”.

De koning heeft woord gehouden!!!

W. Terwel.

Voor u gelezen...

Uth het Oulde-Bruck, jaargang 15, nummer 4, oktober 1995

Bevat onder andere:

- „De geschiedenis van huize IJsselvliedt en De Bewoners van IJsselvliedt door de eeuwen heen” door L. H. Kooy.
Bijzondere aandacht is gegeven aan de laatste particuliere bewoner Graaf van Limburg Stirum. Vooral de periode, dat hij Gouverneur Generaal is geweest van het voormalig Nederlands Oost-Indië. Op dit moment is het huis in gebruik als vakantiehuis van het Rode Kruis.
- „Paardefokkers” door wijlen Willimien Spronk.
Het verhaal van bekende families van paardefokkers, de families Fikse van de Zwaluwenburg, de familie Kragt en de familie Spronk van Collenhove.
- „Op de grote stille heide” door G. Wentzel.
De heide werd gebruikt voor het weiden van schapen, het steken van heideplaggen, het maaien van heide voor bezems en strooisel. Ook werden er bijenkorven geplaatst voor de heidehoning.

Gelders Erfgoed, 1995-5

Bevat onder andere:

- „Burgemeester: Edel Achtbare Heer” door A. K. Kisman.
De burgemeester wordt vaak aangeduid als „de eerste burger van de gemeente”. Hij neemt ten opzichte van de andere inwoners een bijzondere plaats in. Het is dan ook begrijpelijk, dat hij in het openbaar als burgemeester herkenbaar behoort te zijn. Een ambtskostuum en/of ambtsketen/penning zijn daartoe de geëigende middelen.
- „Vijf burgemeestersbenoemingen” door J. van Hell en K. van de Wiel.
Gezocht: „iemand van ietwat deftigen stand met eenig fortuin”. Een aardig beeld van wat de vereisten waren voor het burgemeestersambt geeft een aardige beschrijving van een vijftal benoemingen voor de eerste burger van Harderwijk.
- „Uitvoerig en beredeneerd” door Brord van Straalen.
Brummen 1850-1900 opgetekend in het gemeenteverslag en andere bronnen.
- „Vaak deftig, soms monumentaal en uiteraard modern” door Th. de Roos-van Rooden en Jan de Roos.
Gelders gemeentehuizen in woord en beeld.
Boekbespreking: Gemeentehuizen in Gelderland. Van Aalten tot Zutphen, uitgever REGIOProjekt Groningen in samenwerking met de vereniging Gelre. Prijs f 44,95. ISBN 90-5028-064-1.
- „Het blijkt ook helemaal niet saai te zijn!” door Brord van Straalen.
Negen jubileumboeken over Gelderse plaatsen.

De Mothoek, jaargang 12, nummer 2, oktober 1995.

Bevat onder andere:

- „Luchtoorlog boven Nederland 1940-1945”.
Berging van oorlogsvliegtuigwrakken (lezing door de heer G. J. Zwanenburg).
- „Vierhoutens Verleden” door W. C. Quené.
Het Vierhouterbos (2). Uitleg hoe de verdeling van dit bos omstreeks 1600 is gebeurd.

Het Loar, nummer 63, 3e kwartaal 1995.

Bevat onder andere:

- „Dingen om ons heen” door B.B.
Over vensters, ramen, glas en de behuizing door de tijden heen.

Alledaagse Dingen, nummer 4, december 1995.

Bevat onder andere:

- Verslag van bijeenkomst van het Pact-Eurethno in Brussel. Een symposium over „Het huwelijk in Europa: de huwelijksdag”.
- Boekbespreking: Eerste Jaarboek van het Nederlands Openluchtmuseum, ruim geïllustreerd, f 59,90, uitgever NOM Arnhem.
- „De onvermoede alledaagsheid van het nationaal-socialisme” door Ed Mathler.
Hoe zag het dagelijks leven onder Hitler er uit? De propaganda was niet altijd even effectief en erg alledaags.
- „150 jaar Nederlands Historisch Genootschap” door Albert van der Zeijden.
Verslag van de viering in de Pieterskerk te Utrecht. Het feest werd gevierd met een studiedag. De geschiedenis van het HG werd besproken binnen het brede perspectief van het historisch besef in Nederland van 1845 tot nu, gekoppeld aan de functie van de historicus toen en nu.

D. te Riele.

Inhoud

De dochter van de Kolonel door W. J. A. van 't Einde	1
Geluksvogel Willem Bervoets door W. Terwel	16
Ontginning van heide en veen op Tongeren door J. C. Kreffer	17
Een eendenjacht met verstrekkende gevolgen door W. Terwel	25
Voor u gelezen... door D. te Riele	27

